

GAAL MÓZES

(1863—1936)

Száz évvel ezelőtt született és 1936-ban halt meg Gaal Mózes, jeles ifjúsági írónk és pedagógusunk. Hálás tanítványai szívében halála után egy emberöltővel is a legnagyobb szeretetben él. Emlékéért aggódva telefonon keresnek, eredeti iskolai jegyzőkönyveket, ritkán található műveket hoznak tőle, beadványt szerkesztenek, melyben érdemeit szenvedélyesen érvelve méltatják. Az ilyen szuggesztív hatású pedagógia a nem kortársat is megragadja, kíváncsivá teszi és az általa vázlatosan ismert életmű újbóli megismerésének és kutatásának útjára készíteti. Mi volt ennek az író-pedagógusnak varázsa, aki Ady szavival élve: ifjú szívekben — tanítványai szívében oly soká — él?

Háromszék megyében, a székelyek tekintélyes falujában, Baróton született 1863. augusztus 2-án. Édesapja korán meghalt. Hat árvtát hagyott az özvegy gondjaira. A kis Mózes 7 éves korában a nagyszombi árvaházba kerül. Itt végezte el az elemi- és a középiskolát. 1883—1888-ig a budapesti Tudományegyetem Bölcsészeti Karának hallgatója, ahol magyar és latin nyelvből s irodalomból tanári oklevelet szerez. 1889—1898-ig Pozsonyban, majd 1904-ig a budapesti Lovag utcai gimnáziumban tanárkodik. Alapítója és első igazgatója a budapesti Tisztviselőtelepi Főgimnáziumnak (ma ez az iskola a VIII. kerületi Széchenyi Gimnázium), ahol Babits Mihállyal, Kallós Edével, Dienes Pállal, Vogel Józseffel és másokkal tanított együtt. Majd a budapesti tankerület élére kerül s azt nyugalmába vonulásáig vezeti. A Középiskolai Tanáregyesület elnöke és több tudományos és társadalmi egyesület vezetőségi tagja volt. Számos pedagógus jóléti intézmény alapításából, istápolásából kivette részét. Szerkesztette az Ország Világ című lapot, a Tanulók Lapját, a Jó Pajtást, és Pósa Lajos halála után Az En Újságot. Rendkívül termékeny író, publikált regényeinek, elbeszéléseinek, írásainak száma közel 250.

Az irodalomtörténet, főképpen annak az ifjúsági irodalommal foglalkozó része, aligha térhet ki Gaal Mózes életművének elemző értékelése elől. Gazdag munkásságának java

része az ifjúsági irodalom terére esett. Minden korszaltól számára volt, mondanivalója az óvodásoktól az ifjakig. Szép, ízes magyarsággal írt, felhasználva a népmese fordulatait, formakincseit. Korának lélektani eredményeit — így különösen az életkori sajátosságok következményét — nemcsak ismerte és szempontként alkalmazta, hanem az avatott író érzékével szervesen beépítette az ifjúsági regény erkölcsi mondanivalójába, a cselekedetek motivációs rendjébe. Ezért tudta minden esetben tárgyát az ifjúság lelki világához látóközébe hozni. Benedek Elekkel együtt érdeme, hogy gyermek- és ifjúsági irodalmunk — amely addig leginkább fordításokból állott — felvirágzik és számos eredeti alkotással is gazdagodik. Gaal Mózes regényei, elbeszélései természetesen ma már sokat vesztek frissességükből, elevenségükből. Más a korszellem, ifjúságunk szellemi arculata, ízlése, eszményrendszere. Ennek ellenére bizonyára fölmerül — és fölmerülhet — az irodalom berkeiben egy-nemely művének a felújítása átdolgozás útján. (Pl. mondafeldolgozásai, a „Suli-történetek”; vagy a regények közül esetleg: A fekete apostol, Burkus, Kegyelemkenyér, Anyai szív, A legkisebb leány stb.) Mindennek eldöntésére azonban az irodalomtudomány illetékes. Pedagógiailag a dolog értelme és időtálló értéke: Gaal Mózes fiatal regény és elbeszélésalakjai cselekedeteinek erkölcsi motivációjában van. A felújításnak és átdolgozásnak azonban meg kell tisztítania a műveket a helyenként előbukkanó nacionalizmustól, fideizmustól.

Gaal Mózes pedagógiai munkássága, ha nem is olyan jelentős, mint az írói, érdemes arra, hogy a neveléstörténelem tanulságul feltárja, elemezze és értékelje annak haladó, nem különben maradi vonásait.

Nem egészen helytálló azonban írói és pedagógiai munkásságának az eddig előadottak szerint való szétválasztása. Valószínűbbnek, sőt bizonyíthatónak is látszik, hogy mint író is elsősorban pedagógus volt és maradt, és mint az ifjúsági irodalom termékeny Jókaija (így nevezték egyes kortársai), valamennyi művét nevelési elképzeléseinek szolgálatába állította.

Vajon milyen nevelési eszményei voltak a több évtizedes pedagógiai praxissal is rendelkező írónak? Kétségtelen, hogy pedagógiai nézeteit a reformpedagógia, a gyermektanulmány is ihlette. Erre már Nagy Lászlóval való barátságából is gondolhatunk. Kapcsolatukat az is mélyítette, hogy Gaal Mózes első felesége Nagy László rokona volt. Túl azonban a személyi kapcsolatokon, Gaal Mózes valamennyi írása, különösen pedig két pedagógiai tárgyú műve: a *Szociális levelek* és a *Jövő iskolája* (*Elmélkedések*) is arról vallanak, hogy pedagógiai nézeteiben a korszerű lélektan eredményeinek, az élethez való közelítésnek, a munkára nevelés gondolatának jelentős szerepet szán.

Nem tudunk itt ellenállni a kísértésnek, hogy a Szociális levelekből ne idézzük Gaal Mózes mélysegen szép mondánivalóját a munkáról. Előbb — számomra a francia kispolgári demokrácia nézeteiből ismert — azt az elvet ismétli, hogy nem az a fontos, hogy az ember mit csinál, min dolgozik, hanem, hogy azt jól csinálja...: „Dolgozzék mindenki — mondja Gaal Mózes — s tanulja meg az életre előkészítő iskolának a műhelyében, hogy minden embernek dolgoznia kell, s hogy minden munka egyaránt megbecsülendő, mert mindenkire szükség van s egyik munka reászorul a másikra”... — majd így folytatja:

„Minden hasznos emberi munka, legyen az elme vagy a testi erő munkája, előbbre viszi az emberiséget, gyakran észre sem vehető, olyan, mint a fűszál növése, mértékét nem tudjuk, eredményének naponként örvendünk, hiányát megérezzük. A munkák megszámlálhatatlan sorozata a legszigorúbb okozati összefüggésben együttesen adnak tartalmat az emberi életnek, szolgálják a fejlődést, melyről az emberiség történetében csak a korszakos eseményeket szokták följegyezni, s csupán azoknak a nevét őrzik meg, akik megalapozzák, irányítják, célszerűségeit elősegítik, módját megkönnyítik. Ámde ennek a fejlődésnek, az egységében nagyszerű, részleteiben elágazó tevékenységnek minden dolgozó ember a részese, aki tudja, miképpen kapcsolódik bele a maga munkája az emberi tevékenység óriási gépezetébe, annak éreznie kell ember — miveltnak fölemelő tudatát, annak lelkesednie kell a munkáért, annak szeretnie kell a munkát, el kell ismernie, hogy minden ember méltó a tiszteletre, aki bizonyos irányban az emberiség hasznos irányú fejlődésének egyik tényezője. A műépítész, pallér, kőműves, asztalos; ács, lakatos, kárpitos, szerelő, bádogos, szobafestő, téglalakerakó, napszámos mind azzal a gondolattal nézhet egy-egy hatalmas palotára, mint akinek része volt a fölépítés munkájának dicsőségében, mert dicsőség a munka elvégzése, olyan dicsőség, amelyre vágyakozni, törekedni kell...”

Pedagógiai elmélkedéseiben ismételten visszatér a pedagógiai hivatás, elhivatottság gondolatához. A nevelést — írja — nem tudomány, hanem művészetnek szeretném tartani... A Szociális levelek című könyve nem más, mint tanítóknak szánt parainézés. A néptanító munkája nagyon nehéz, de „ez a munka nagyon szép és sok lelki örömet hoz azoknak, akik a népnek igazi tanítói tudnak lenni”. A néptanító — írja — felszántja a nép elméjét, magot hint beléje, s ebből a magból sarjad ki az első ismeret; a művelődésnek alapozó munkáját végzi a néptanító, melyre ráépíti mindenki a maga tudásának különböző nagyságú és minőségű hajlékát. Ez a munka tudáson kívül nagy szeretetet és még nagyobb lelkesedést kíván.

A tanítói hivatásról elmélkedve külön szól a családlátogatások, kirándulások, az iparosműhelyek látogatásának fontosságáról, mint a gyermeki lélek megismerésének területeiről és lehetőségeiről. A felnőttektanításról, népművelésről — különösen az analfabétizmus elleni harcra — mint a néptanító folyamatos tevékenységéről és kötelességéről ír. Külön is megemlékezik a falusi tanítónők helyzetéről, feladatairól problémáiról. A tanító politikai magatartásáról, szólva a polgári liberalizmus álláspontját képviseli, többször is kifejtve, hogy az „iskola az igazi demokrácia alapja”.

Elmondhatjuk, hogy Gaal Mózes a korszerű pedagógiai áramlatokra felfigyelt s azokra egyénien, az író képzeletével reagált. Erre utalnak a „Jövő iskolája” című művének témái is, melyek között ilyeneket is találunk: a szociális és esztétikai érzésre nevelés, a gyermek otthoni foglalkoztatása, az iskola és a szülők kapcsolata, a koedukáció, a nők iskoláztatása stb. Valamennyi írásának nevelő, tanító célzata van: például nyújt hűségré, becsületességre, egyszerűségre és önzetlenségre, felébreszti az emberi összetartozás gondolatát.

Melegsívű ember, pedagógus, aki a gyermekre jósággal, határtalan nagy szeretettel, személyes ráhatással, egyéniségének közvetlen varázsával akar és tud hatni. „Sok évi tapasztalat győzött meg engem arról — írja —, hogy szeretet nélkül az ismeretek legnagyobb készlete sem elég ahhoz, hogy egész munkát végcúnk... Szeretet nélkül egy egész mogyorófa-erdő sem segítheti a tanítót.” — Diákjai között származásra különbséget nem enged tenni, felkarolja a szegény tanulókat segélyezéséssel s árvákat maga is örökbe fogad. A kolonializmus fénykorában írja meg A fekete apostol című ifjúsági regényét, melynek hőse Booker, egy néger fiú, aki hősiessen küzd az amerikai négerek diszkriminációja ellen.

Gaal Mózes a derűs, külsejében is esztétikailag nevelő iskola híve, amelyben asztalos, könyvkötő, lakatos műhelyt rendeztetett be, s ahol gimnáziumi tanulók kitűnő mesterektől önkéntesen szakmát tanulhattak. Pl. 1911-ben

csupán az asztalos műhelynek 64 tanulója volt. A tanulók munkáiból év végén kiállítást rendeztek. Hírdeti, hogy a tanulókkal „iparos-műhelyeket” kell látogatni, hogy „az emberi tevékenység mineműségét szemléltessük tanítványainkkal. A munka tisztességéből indulunk ki, ezt kell éreztetnünk mindig és mindenütt ... Legyenek gyermekeink inkább jó és hasznavehető inasok, mint úri ingyenélők”. Gaal Mózes iskolájában kísérleti fizikai, művészi rajz, ének, gyorsíró, madárvédelmi kör és zenekar működött. Amikor Babits Mihály elkerült az iskolából, ő veszi át az iskolai önképzőkör vezetését.

Amit itt elmondottunk, az nagyon is vázlat és impresszió egy gazdag életműről. Gaal Mózes életpályája arra az időszakra esik, amikor a magyar munkásmozgalmak megkezd

történeti hivatásának teljesítését, s amikor a mozgalom az első proletárdiktatúra megteremtésével egyik csúcsára ér, majd intervenció és ellenforradalom áldozatává esik. Gaal Mózes a forradalmi munkásmozgalmak, a marxizmus eszméitől távolmaradt. Sőt — egy német szerző munkája nyomán megírt — a „Szociális világ” című pamfletjében a szocialista társadalom ellen foglalt állást. Mégis elmondhatjuk, ha nem is volt mentes kora nacionalizmusától — hogy népi szemlélettel élt benne a társadalmi felelősség, a szociális érzés, és műveiben, pedagógiai gyakorlatában a közösség érdekében és javára végzett munka megbecsülésére nevelt. A tanítóknak ezt írta: „A jó néptanító maradjon azoké, akiknek nevelésére egész életét szánta, maradjon holtáiglan a népé...” — Ez az intelem semmit sem veszített aktualitásából.

SIMON GYULA

A NEVELÉSTUDOMÁNYI KUTATÁSOK ÉS SZEREPÜK PEDAGÓGIÁNK FEJLŐDÉSÉBEN

Tanulmányok a neveléstudomány köréből, 1962. A Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottságának Gyűjteménye. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963.

Az új kötet pedagógiai tanulmányai a neveléstudomány aktuális problémái közül azokat dolgozzák fel, amelyek az elmélet és a gyakorlat terén dolgozó pedagógusoknak valóban sokoldalú tájékoztatást nyújtanak. Ismeretes, hogy a szerkesztők általában egy témakör szerint állították össze a tanulmányok sorozatát, mint ahogy ez ebben a kötetben is történt. A szerkesztők nagyon helyesen és hasznosan a pedagógus olvasók számára valóban szerkesztették ezt a kötetet, az egyes részletek témákra szakember szerzőket kértek fel. A teljes szerkesztői program megvalósulása nagyon értékes és gazdag volt; sajnálatos, hogy néhány tanulmány nem készült el, ahogy erről az Előszó tájékoztat bennünket.

Mi is az Előszóban ismertetett, és a kötetben elég sokoldalúan bemutatott témakör? A neveléstudomány jelenlegi helyzete, feladatai, módszerei, a neveléstudomány aktív művelésébe bevezető eligazítás, olvassuk a Előszóban. A kötet tanulmányozása során eszembe jutott az a vita, amely éppen az előző tanulmánykötet kapcsán a Köznevelésben lezajlott, és ahol elég széles problémafelvetéssel az elmélet és gyakorlat kapcsolatáról mondtak el sok érdekes észrevételt. Bizonyára ezért is, meg azért, mert a mostani kötetnek a témakörét érinti, tartották szükségesnek a szerkesztők ezt a megjegyzést az Előszóban: „a kötet témájának megválasztása nem jelenti az elmélet és gyakorlat kapcsolatáról eddig vallott nézeteiknek megváltoztatását.” Tehát továbbra is kölcsönös kapcsolatban látják a tudomány és a nevelés fejlődését. „A neveléstudományi kutatás helyzete, feladatai, módszerei, segédletei azonban nagyon közelről

érintik a gyakorló pedagógust; egyrészt, mert csak ezek ismeretében értheti meg és értékelheti az ő munkájára vonatkozó tudományos eredményeket, másrészt, mert csak így képes megfogalmazni és a neveléstudomány felé közvetíteni azokat az igazi problémákat, amelyeket nagyon gyakran a gyakorlat vet fel. Nincsen túlzás abban az igényben sem, hogy fokozatosan közeledjék a gyakorlat a tudomány alapuló megoldások felé!” Ennek a kötetnek és bizonyára a többinek is a célját meghatározó megjegyzések helyesek, elfogadhatók az olyan gyakorló pedagógusok számára is, aki most ismertetőt és véleményt akar közreadni ezekről a neveléstudományi tanulmányokról.

Mielőtt ebbe belefognék mégis kell szólnom néhány szót az elmélet és gyakorlat kapcsolatáról. Nem szándékom, hogy felújítsam a Köznevelésben elég hamar elcsendesedett vitát, bár az a véleményem: korántsem olyan nagy az egyetértés és megértés a gyakorló pedagógusok tömege és a tudományos kutatók, az elméleti szakemberek közt, mint ahogy ez a rövid, Köznevelésben lefolyt vita alapján tűnik. ABODY BÉLA a Köznevelés 1962. 17. számában sok ötletet adott arra, miben, miről lenne helyes kísérletezni, kutatni, tanulmányozni a pedagógia „gyakorlati” műhelyeiben, az iskolákban. Aztán kézbevette az Akadémia negyedik kötetét, abban nem ismert rá az általa is feltárt gondokra, feladatokra, amelyek a kísérlet, kutatás területén jelentkeznek, és elég pesszimista hangot ütött meg, mondván: az elmélet és gyakorlat munkájuk során elszakadtak egymástól. Kiss ÁRPÁD válaszában sok helyes eligazítást, magyarázó indokolást olvastunk. Igazat kell adnunk a mostani kötet